

Bu uning madaniy tajribasini kengaytiradi va estetik didni shakllantirishga yordam beradi.

Ammo shuni ta'kidlash kerakki, axbobot texnologiyalari axborotning haddan tashqari yuklanishi, virtual olamga qaramlik yoki tashqi dunyo bilan haqiqiy aloqani yo'qotish kabi salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun axborot texnologiyalaridan muvozanatli va ongli ravishda foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Buxdu.Uz <https://elib.buxdu.uz>item> estetik tarbiya uning vazifalari, vositalari, tahdidlar va "ommaviy madaniyat".

2. Abdulla sher, bahodir husanov/ estetika.uslubiy qullanma. Ikkinchi nashri.toshkent o'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti 2010y.191b

OILADA O'SMIR YOSHDAGI BOLLARDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

(PhD), Norbekova Barno Shavkatovna

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Beginqulova Nigora Botir qizi

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada farzand tarbiyasi borasida mutafakkirlarning qarashlari va ularning pedagogik-psixologik yondoshuvlari tahlil qilinib, oiladagi o'zaro munosabatlar va bu jarayonda o'smir yoshdagi farzandlarda kechadigan hissiy xolatlar, oilaviy tarbiyada yo'l qo'yilayotgan xatolar mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: oilaviy munosabat, axloqiy taraqqiyot, faollik, mustaqillik qat'iyatlilik, tirishqoqlik, sabr- toqatlilik, intizomlilik, o'z- o'zini baholash, qo'pol muomila.

Yosh avlodning ma'naviy qiyofasi, ularning xatti-harakati, xulq-atvori dastlab oilaviy munosabat madaniyatida shakllanadi. Tarixiy ma'lumotlarning guvohlik berishicha, oilaviy munosabatlar madaniyati sharq xalqlarida juda qadimdan rivojlangan ijtimoiy voqelik ekanligini ko'rsatadi.

"Oila o'ziga xos ijtimoiy birlik bolib, uning asosida er-xotin ittifoqi qarindoshlilik munosabatlari, maishiy hayot birligi axloqiy va huquqiy mas'uliyat hamda jamiyat tomonidan o'rnatilgan ota-onalarning bolalarni tarbiyalashi bo'yicha va farzandlarining o'z ota-onalari uchun muayyan majburiyatlari turadi"[1].

Sharqda qadim qadimdan oila muqaddas sanalgan. Agar oila sog'lom va mustahkam bo'lsa, mahallada tinchlik va hamjihatlikka erishilgan. XI asrningning buyuk mutafakkirlari va shoiri Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig - saodatga boshlovchi bilim" kitobida va undan keyingi qator asarlarida oildagi bola tarbiyasi qanchalik muhimligini takidlab o'tgan. Uning fikricha farzand ko'rish va unga tarbiya berish har bir inson uchun buyuk baxtdir, ularsiz

hayotning manosi yo‘q - deydi. Yusuf Xos Hojib oilaviy tarbiyani bola axloqiy taraqqiyotining asosi deb hisoblagan.:” Agar bolaning xulqi yomon bo‘lsa bunda bolani aybi yo‘q, hamma ayb otasida” deb aytgan. Shuning uchun ota- ona, ayniqsa ota bunga katta e’tibor bermog‘i lozim deydi”[2].

Fan va ilmu marifat taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan, XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr olim, marifatparvarlari - Furqat, Muqumiy, Zavqiy Avaz Otari, Abdulla Avloniy kabilar oila etikasi va psixologiyaga oid qator asarlar yaratdi. Abdulla Avloniy oila pedagogikasi va psixologiyasiga oid fikrlari ham diqqatga sazovordir. Avloniy tarbiya jarayonida oilaning va jamoatchilikning o‘rnini alohida ta’kidlaydi. Uning fikricha bolalarda axloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va bolaning atrofdagi kishilar katta ahamiyatga ega. Bolaning shaxs sifatlariga to‘xtalib unda oilaning rolini ko‘rsatar ekan “Qush uyasida ko‘rganinni qiladur” deydi. “Inson javhari qobildir, agar yaxshi topib buzuc xulqlardan saqlanib, go‘zal xulqlarga odatlanib katta bo‘lsa, har kim qarshida maqbul, baxtiyor inson bo‘lib chiqar” deydi. u bola tarbiyasida oilaning rolini birlamchi qilib qoyadi [3].

Shaxs faolligining har xil ko‘rinishlari mavjud bo‘lib, ular funksional tomonidan bir biridan farqlanadi, lekin iroda inson faolligining alohida o‘ziga xos shaklidan iboratligi bilan ajralib turadi. Irodaviy jarayonlar hamisha shaxsni faollikka chorlaydi, uni qa’tiy yo‘l belgilash sari yetaklaydi, barqaror harakat qilishga yo‘naltiradi, ikkilanish va shubhalanishni oldini oladi. Irodaviy jarayonlarni amalga oshirishda yoshlarga, irodaviy sifatlar yordam beradi; mustaqillik qat’iyatlilik, tirishqoqlik, sabr- toqatlilik, intizomlilik va hokazolar. Bu sifatlar yoshligidan go‘daklilik paytidan oila davrisida shakllana boshalanadi. Hozirgi davrda o‘smirlarni tarbiyalashning o‘ziga xos xususiyatlari imkoniyatlari qonuniyatlari xatti - harakat motivlari ifodalanishi voqealikka tez moslashdigan o‘zi va faoliyatini boshqara oladigan maqsadi sari sobitqadam, sabotli, serbardosh, qat’iyatli, mehnatkash, kadrlarga ehtiyoj katta. Shu kabi ya’ni shunday sifatlariga ega bolgan farzandlarni tarbiyalash juda muhimdir.

XX asr boshlaridan boshlab o‘smirlik yoshini eng qiyin psixologik yosh deb olindi. Har qanday o‘smir shaxsida o‘z- o‘zini baholash orqali unga ta’sir etadigan ijtimoiy omillarni aniqlash mumkin. O‘smir shaxsining o‘zini xulq atvori xususiyatlarini anglashi qanchalik adekvat to‘g‘ri real bo‘lishi uning barkamolligining mezonlaridan biridir. Shuning uchun shaxsning tarbiyalanganini bilishda, uning sifatleri vujudga kelishning murakkab mexanizmlari mavjud. O‘smirlik 10 -11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo‘lgan davrni tashkil qiladi. Aksariyat o‘quvchilarda o‘smirlik yoshiga o‘tish asosan 5 sinflardan boshlanadi[4].

Jahon psixologiyasida iroda va uni tarbiyalash muommolarga bag‘ishlangan qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Zero, inson hayotining ijtimoiy iqtisodiy glaballashuv natijasida keskin o‘zgarishi, shaxs oldidagi psixologik, pedagogik sotsial muomalarining vujudga kelishi undan kuchli iroda va ma’naviy marifiy resurslarni takomillashtiruvchi fundamental ilmiy izlanishlarni talab etmoqda. Jamiyatda raqobatbardosh malakali mutaxassislariga bo‘lgan talabning o‘sishi va ularning tanlov tizimining jiddiylashishi aynan bugungi o‘zgaruvchan shiddatli zamonda faollik to‘g‘risidagi taasvurlarni o‘rganishi lozim. Demak, har bir inson

o'zini-o'zligini qanchalik aniq to'g'ri bilsa, taasvvur qila olsa uning ijtimoiy normalarga zid harakat qilish ehtimoli shunchalik kam bo'ladi ya'ni shaxs tarbiyalangan bo'ladi. O'smirlarda shungacha ya'ni o'zini - o'zi anglab, fikrlarni yig'ishda, diqqatni bir joyga jamlashda, qatiyatlikni amalga oshirishda, bardoshlilikni yuzaga chiqarishda albatta, ota - ona yordam beradi.

Bugungi kunda yoshlarimizning bilim olishga ehtiyojining kuchayishi ulardagi aqliy salohiyati o'sishi ko'p jihatdan ularning irodali bo'lishini talab qiladi. Oila davrasida irodaviy sifatlarni shakllanishi muhim rol o'ynaydi. Masalan qatiyatlilikni olaylik: bola yoshligidan hayotidagi mashaqqatlarni yengishda ota-onasidan yordam olaversa hattoki, balog'atga yetguncha ham barcha mushkilliklarni o'zi bajarmasa bunda u uquvsiz, erinchoq, hech narsa qo'ldan kelmaydigan o'smirlarga aylanadi. Bunda undan na bir qatiyatlilikni yoki ulkan natijani kutib bo'lmaydi. Yoki boshqa holatlarda masalan ota-onaning janjalkash, bola tarbiyasiga etiborsiz, oilasida o'z ota-onasiga qo'pol muomilada bo'ladigan bo'lsa, bu holatlarni ko'rgan farzanddan biz faqat qo'rquvni, titroqni, nutqdagi salbiy o'zgarishlarni ko'rishimiz mumkin. Yana shuni aytish joizki, oila ichidagi munosabatlarda, ko'p bolali oilalarda moddiy ehtiyojlarning ham deyarli qondirilmaligi, e'tiborsizlik natijasida bolalar o'zini tengdoshlaridan chetga torta boshlaydi, yolg'izlikni hech kim yo'q joylarni qidira boshlaydi, qisqacha qilib aytganda jamiyatdan o'zini olib qocha boshlaydi. Biz bunday bolalarda ayrimlarida jizzakilikni, jahldorlikni ham ko'rishimiz mumkin. O'smir yoshdagi bolalarda shunday holatlar yuzaga chiqaversa bolalarda quyidagi irodaviy sifatlarning yuzaga chiqmaydi: qatiyatlilik, irodaviylilik, intiluvchanlik, teran fikrlash, sobitqadamlilik.[5]

Kuzatishlarimizga asoslanib biz quyidagilarni amalga oshirishni maqsadga muvofiq deb bildik:

- O'smir bilan muloqotda uni shaxsini hurmat qilish va uni tinglash;
- O'smirlarda kechayotgan fiziologik, biologik, psixologik o'zgarishlar xususida ota-onalarni bilimdonlik darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni kuchaytirish;
- Oilada sog'lom psixologik muhit barqarorligini saqlash va o'smirlar bilan muloqot ko'lamini oshirish;
- Oilada ota-onaning ijobiy shaxsiy namunasini hisobga olish va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya Toshkent "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" 2010 yil 165 -173 bet
2. Qarshiboyeva .G.A., Ibaydullayeva "Oila psixologiyasi" o'quv qo'llanma -Toshkent: "Bayoz" 2022 yil 7-8 bet
3. SHoumorov G.A. Haydarov .I.O "Oila psixologiyasi Akademik litsey va kasb - hunar kollej o'quvchilari uchun o'quv qollanma" "SHarq" nashriyoti 2010 yil 123 bet
4. Olimov L.K Maxmudova Z. M." O'smirlarda psixologik himoya mexanizmlarining namayon bo'lishining o'ziga xosligi " Psixologiya ilmiy jurnali 2021 yil 4 son 103-112 bet.

5. Nishonova . Z. T. Alimboyeva .SH.T. Sulaymanov.M. V. “Psixologik xizmat” darslik Toshkent- 2014 yil 156- bet
6. Olimov L . Ya . SHaxs psixologiyasi. “ Durdona “ nashiryoti. Buxoro . 2019 yil 280 bet.
7. Usmanov, S., & Abduraxmanov, Z. (2023). VIRTUAL EDUCATIONAL SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE ENGINEERS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, (Special Issue), 55-63.
8. Alimov, N. (2023). CULTURE OF WESTERN AND ORIENTAL COUNTRIES. Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире.
9. Yuldashev, S. (2021). THE PEDAGOGICAL ESSENCE OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER IN MILITARY EDUCATION. International Journal of World Languages, 1(2).
10. Sunatullaevna, K. A., & Axmedovich, R. O. (2022). Internet is a depression. The benefits and harms of cyberspace on the human psyche. Eurasian Scientific Herald, 5, 69-73.
11. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In E Conference Zone (pp. 11-16).
12. Umidjon, Y., & Humora, V. (2023). GENDER FARQLARNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK TOMONLARI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 386-390.
13. Shavkatovna, N. B. (2022). AXBOROT TEXNOLOGIYALARI BILAN ISHLOVCHI SHAXSLARNING PSIXOLOGIK XOLATINING PATOLOGIYASI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 658-662.
14. Barno, N., & Buvirobiya, H. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASINING O ‘ZIGA XOS TOMONLARI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 394-397.
15. Ибайдуллаева, У. (2022). РОЛЬ СЕМЬИ В ПРЕДОТВРАЩЕНИИ КОНФЛИКТОВ МЕЖДУ ПОДРОСТКАМИ. Решение социальных проблем в управлении и экономике, 1(7), 81-83.
16. Axmedovich, R. O. (2022). GLOBALLASHGAN AXBOROT DAVRI VA SHAXSNING AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 38-44.
17. Komilova, A., & Adilova, M. (2023). AGRESSIYA–OSMIRLARDA YUZAGA KELADIGAN TAJOVUZKORLIK RIVOJLANISHIGA TASIR ETUVCHI FENOMEN SIFATIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
18. Adilova, M. (2023). THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF TRAPS IN THE SOCIAL NETWORK ON YOUTH MIND AND SPIRITUALITY. Open Access Repository, 4(2), 500-505.
19. Каршибоев, С. (2022). Yosh yetakchining rahbarlikka xos psixologik jihatlari. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 464-467.

20. Аракулов, Г. Т. (2023). МЕДИКО-СОЦИАЛЬНАЯ РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ДЕТЕЙ С РАННИМ ДЕТСКИМ АУТИЗМОМ. Academic research in educational sciences, 4(ТМА Conference), 872-877.

21. Arakulov, G. (2023). ТАЖОВУЗКОРЛИК-ЎСМИРЛАРДА ЗАМОНАВИЙ ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(3), 15-21.

1-SINF O‘QUVCHILARINING MAKTABGA MOSLASHUVIDA IJOBIY OILAVIY MUNOSABATLARNI AHAMIYATI

(PhD), Norbekova Barno Shavkatovna

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Kamolova Sabrina Alisher qizi, Isoxonova Farzona Akbar qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali magistrantlari

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning maktabga moslashishida oilaviy munosabatlarning o‘rni va bolalarni maktabga moslashuvida nimalarga e’tibor berilishi kerakligi batafsil yoritilgan hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ota-ona, xulq-atvor, shaxs, o‘zaro munosabat, kichik maktab yoshi davri, muloqot, muammo, adaptatsiya, inqiroz, moslashuvchanlik.

Maktabga moslashish ilk marta maktabga qadam qo‘ygan bolaning tashkillashtirilgan tizimga o‘tish davrida bolaning hissiy-irodaviy sohalarini shakllantirish. Bolani maktabga moslashtirish murakkab jarayondir. Bu jarayon 5-6 hafta davom etadi. Maktabga moslashish muammosi bolaning maktabga psixologik tayyorligi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, psixologik tayyorlik psixologik moslashishi uchun eng muhim shartlardan biri hisoblanadi. Bolaning yangi ijtimoiy mavqe “O‘quvchi” rolini egallash istagi uning ichki his tuyg‘ularini shakllantirishga olib keladi.

Maktabga tayyor bola o‘rganishni xohlaydi, chunki ikkita ehtiyojning uyg‘unligi kognitiv va kattalar bilan yuzaga kelgan yangicha munosabat bolaning o‘ziga nisbatan yangicha qarashning paydo bo‘lishiga yordam beradi. Maktabga moslashuvning sabablari maktab hayotining tezligiga moslasha olmaslikdir. Ko‘pincha bu miyasi zaiflashgan bolalarda namoyon bo‘ladi. Buning sababi oilaviy ta’limning o‘ziga xos xususiyatlarida bo‘lishi mumkin. Bu borada onalarimizning farzandlariga aytayotgan gaplarining ham alohida ahamiyati mavjud. Ularning o‘yinqaroq bolasiga “Maktabda ko‘p gapirmaa”, “Shovqin solma”, “Ustinga chizma”, “Kiyimingni kir qilma” kabi berayotgan dakkilari uning kirishimlik, ijodkorlik, atrofni va dunyoni bilishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bolaning o‘z shaxsiyatiga, qobiliyatlari, faoliyati va ijobiy natijalariga o‘ziga xos munosabatda tushuntirish berishlari kerak. Bu borada ota-onalarning psixologik-pedagogik savodxonligini, bola bilan munosabat qilishga doir bilimlarini oshrish va maktab ostonasidagi bolaga normal rejimni tashkil qilishni tushuntirish zarur. Oilaviy huquqbuzarliklarni ham oldini olish kerak. Buning